

Stav památky před rekonstrukcí - podzim 2007

Kaplička v Brumovicích – ohlédnutí na začátek

Drobné sakrální objekty, kříže, kapličky, boží muka, jsou rozmístěny v městech a obcích, rozesety po krajině. Často se nacházejí ve volném terénu nebo dokonce v lesích, kde je z vděčnosti nebo jako upomínku na určitou událost lidé postavili. Velmi často bývají posledním němým svědkem obce či osady, která již dávno zanikla. Jsou ze dřeva, z cihel i z kamene a některé zde setrvávají již po staletí. Každá z těchto památek má svůj vlastní život, svůj příběh. V průběhu času se měnila krajina kolem, stejně jako se měnili i opatrovatelé těchto památek. Kříže a kapličky však zůstávají a v toku času tvoří spojnici mezi těmi, kteří zde žili před námi a těmi, kteří přijdou po nás.

Jednou takovou památkou je i kaplička v Brumovicích, která stojí po pravé straně cesty pokračující za obcí směrem na Krnov. Jedná se o volně stojící sakrální stavbu, která vznikla v 18. století a na počátku 19. století byla upravena. Výklenková kaple byla původně lemována lipami, do dnešního dne se však dochovala pouze jedna z nich – mohutný strom stojící po pravé straně. Pro své nesporné historické hodnoty a význam ve vesnické krajině byla kaple v roce 2006 prohlášena za kulturní památku. Pro svůj déletrvající havarijní stav byla zařazena do seznamu nejohroženějších památek v České republice. Její zubožený stav nás podnítil k tomu, že jsme se pokusili vyhledat vhodný dotační program, který by pomohl uskutečnit její obnovu. V září 2007 jsme požádali o finanční pomoc Nadaci VIA a samozřejmě také vlastníka stavby Obec Brumovice. V říjnu nám přišla dobrá zpráva – naše žádost byla kladně vyřízena a Fond obnovy kulturního dědictví Nadace VIA podpořil plánovanou obnovu drobné sakrální památky požadovanou částkou. Kladně se vyjádřila i Obec Brumovice, jejíž občané se do obnovy také zapojili. Snad chápali, že je tato stavba součástí identity místa, kde žijí a odlišuje tuto lokalitu od místa jiného. Budiž jejich konání povzbuzením pro ty, kteří se teprve rozhodují.

Kateřina Skalíková

Obnova jedné kapličky

Příprava stavby byla započata na sklonku roku 2007, a to shromažďování především archívních materiálů. Z vlastní iniciativy místního podnikatele Jana Matyáše, byl z místa odvezen odpadní materiál. Z bezprostřední blízkosti kaple byla odstraněna náletová zeleň a vzrostlá tráva. V jarních měsících roku 2008 byl proveden stratigrafický průzkum dochovaných omítkových vrstev, při kterém byly odebrány vzorky materiálu. Kovový kříž nalezený pod lipou byl z místa odvezen a rovněž byl zajištěn jeho podrobný průzkum v laboratoři (viz příspěvek Antonína Šimčíka na zadní straně).

Samostatnou kapitolu v rámci příprav tvoří stavba vápenné pece a následné pálení a hašení vápna (viz příspěvek Dalibora Halátka na zadní straně).

Z důvodu, že stávající zdivo z pálených cihel bylo velmi narušeno vlivem dlouhodobého degradačního procesu způsobeného povětrnostními vlivy, bylo přistoupeno k jeho opravě. Byly provedeny dozdivky v místech, kde cihly zcela chyběly. Degradované cihly byly ze zdiva vyjmuty a nahrazeny starými cihlami, odpovídající velikosti. Nejvíce narušenými místy byly spodní partie čelní strany (patky pilastrů), dále boční pilastry na pravé i levé straně kaple a parapet výklenku. Prováděné dozdivky respektovaly původní tvar zdiva. Nutná vyklínování byla prováděna pomocí cihelných zlomků či částí kamene a stěpů keramické krytiny nalezených v místě stavby. Pojivem výzdívek byla čistě vápenná malta v poměru vápno – písek 1:4. Cihly i zdivo byly v průběhu prací vlhčeny vodou.

Soudržné omítkové vrstvy byly na zdivu ponechány. Byly zpevněny restaurátorským způsobem pomocí injektážního tmelu na minerální bázi. Všechny nové omítky byly provedeny z vápenné malty připravované na místě v míchačce. Na cihelné zdivo byla nejprve aplikována jádrová omítka a po jejím důkladném vyzrání bylo provedeno závěrečné přeštukování. Omítky byly vyrovnávány pomocí dřevěných hladítek. Po provedení omítek byla fasáda natřena čistým vápenným nátěrem a následně vápenným nátěrem s příměsí anorganického pigmentu v okrovém odstínu.

Přes rozsáhlá poškození jednotlivých architektonických článků fasády bylo možné stále rozpoznat jejich původní profilace i formu jednotlivých částí a detailů. Před zahájením prací byla vyrobena šablona, podle které byla chybějící profilace římsy tympanonu znovu provedena. Ostatní tektonické prvky fasády (pilastry, tympanon) byly doplněny nebo případně znovu obnoveny dle dochovaných profilací a při zachování fragmentů originálních prvků.

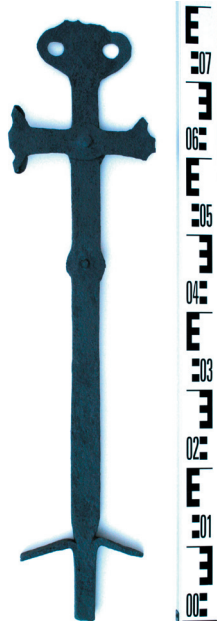

Stav památky v průběhu rekonstrukce září 2008

Původní kovový kříž, nalezený v blízkosti kaple byl po ošetření osazen zpět do hřebene stříšky. V nedávné minulosti byl po obvodu kaple proveden okapový chodník z betonových dlaždic o velikosti 300/300 mm. Při provádění prací bylo zjištěno, že jsou dlaždice v převážné míře vyspádovány směrem k objektu, a proto byl rozebrán a znovu uložen do pískového lože. Na obou sedlových stříškách se nacházejí zbytky několika vrstev keramických krytin kladených na vápennou maltu. Ty byly ponechány a místa, kde se krytina nedochovala, byla vymazána maltou a na tyto plochy byla uložena krytina nová - keramická bobrovka. Do stávající dutiny pod střešní krytinou byla uložena schránka obsahující dopis s popisem průběhu stavby, noviny, dobové mince a starý rodinný recept na vánočku.

Kateřina Skalíková,
Tomáš Skalík

Ošetření kovového křížku z kaple v Brumovicích

V březnu 2008 byl na konzervátorské pracoviště Slezské univerzity v Opavě předán k ošetření železný kříž sejmутý z vrcholku štítu kaple v Brumovicích. Jak bylo dále zjištěno, tak byl artefakt zhotoven s využitím jednoduchých kovářských technik z běžného železa. Vertikální břevno je cca 800 mm dlouhé a je zhotoveno z jednoho kusu železného pásu o přibližné tloušťce cca 5 mm. Přibližně ve dvou třetinách výšky je osazen nýt s rúžicí a teprve nad ním se nachází nýtovaný spoj s vodorovným břevnem o délce cca 190 mm. Základna vislého břevna není zdobena, jelikož byla zazděna ve stavební konstrukci kaple a právě proto je v této části osazena krátká vodorovná příčka, která měla sloužit k pevnějšímu spojení se stavbou. Pohledově exponovaná ramena kříže původně zakončovaly trojlístky, které svými rozměry přesahovaly šířku břevna. Díky tomu však musel kovář při jejich výrobě značně ztenčit tloušťku železného pásu čímž bylo usnadněno jejich pozdější poškození. Trojlístky byly ozdobeny třemi proskávanými otvory kruhového tvaru o průměru cca 15 mm. O tom, že tato zakončení původně zdobila tři otvory, podal jasné důkazy teprve RTG průzkum, jenž odhalil spodní části již nekompletního vrcholového listku ozdoby. RTG průzkum rovněž napomohl lepšímu poznání konstrukce kříže a též k posouzení jeho korozního poškození. Vizualní průzkum a následně rentgenování jasně prokázalo, že kříž byl mechanicky poškozen vandaly – nejspíše silnými údery o tvrdý materiál (snad přímo o stěny kaple). Následně díky uložení v půdě došlo i k jeho kontaminaci chloridy a znečištění od hlíny a zbytků rostlin.

Vlastní zásah se musel odvíjet od poznatku, že zejména ozdobné okrajové partie břevna jsou silně prokorodovány a částečně i nalomeny. I zbylé partie pokrývala řada korozních důlků, které původně hladký povrch silně vizuálně pozměnily. V úvahu proto nemohlo přijít odstranění deformací trojlístků, které by sice bylo možné realizovat, nicméně nikoliv bez rizika významnějšího poškození. Esteticky tato deformace příliš nenarušuje vzhled kříže a pro vnímavější pozorovatele může být zajímavým připomenutím hrubého zacházení s touto památkou.

Po konzultaci možných způsobů ošetření jsme nakonec provedli prvotní otryskání korundem č. 180 a desalinaci v destilované vodě s cílem odstranit zbytky chloridů. Sekundární dočištění proběhlo otryskáváním balotinou č. 159, po níž následovala další fáze desalinace, která však již neprokázala přítomnost rozpustných chloridů. Díky tomu mohl být kříž ošetřen tanátovacím roztokem, který přispěl k přeměně zbylých korozních produktů na stabilnější látky a dále mohl být vysušen při teplotě 110 °C. Závěrečnou ochrannou vrstvu vytváří akrylátový lak Paraloid B 72, na který byl později nanášen i pohledově exponovaná alkyd uretanová nátěrová hmota odstínu černé barvy značky Alkyton.

Antonín Šimčík

Příprava materiálu na obnovu - pálení vápna

V rámci příprav celkové obnovy kapličky bylo především potřeba připravit si ty nejlepší materiály pro opravu. Na základě výsledků průzkumů byl vybrán kopaný žlutý písk. Jako pojivo omítek bylo na konci 18. a počátku 19. století bez výjimek používáno vápno, které se vyrábělo v milioňových pecích-vápenkách – takových, jaká se např. zachovala v bývalém vápencovém lomu u Slezské Harty nedaleko Razové. Na stavbu bylo především potřeba najít vhodné místo. Jedno takové nám poskytla Obec Brumovice v blízkosti Brumovického mlýna. Cihly na stavbu pece poskytla opavská stavební firma Ing. Pekárek s.r.o. Vzhledem k jejich omezenému počtu jsme přistoupili ke stavbě tradiční zahloubené vápenky, obvyklé na našem území od 13. do 18. století. Stavba spočívala v zahloubení válcové jámy zužující se směrem dolů, která tvoří samotnou pec a dále ve vytvoření podlouhlého obdélného žároviště a přístupu k němu. Po vykopání jámy byl v místě styku válcové a obdélné jámy ponechán otvor pro budoucí přikládání zaklenutý klenbou, nad níž byla dostavěna zeď na šířku dvou cihel kladených na vápennou maltu.

Ve válcové jámě jsme následně vybudovali obdélné žároviště o výšce otvoru pro přikládání. Ze tří volně položených kusů železa byl vytvořen jednoduchý rošt, na který byly nakladeny velké kusy vápence přivezeného z lomu fy Kotouč Stramberk. Na velké kusy vápence jsem pak kladl menší a menší kusy, až byla celá jáma vyplněna. Následně byla horní část pece nadstavěna několika vrstvami cihel po obvodu, aby se tam vápence vešlo co nejvíce.

Po dokončení stavby a zavezení pece byl konečně zapálen mírný oheň, který byl udržován po dobu tří hodin, tedy do doby, dokud se z vápence zdvihl hustý nažloutlý dým. Po dalších několika hodinách, kdy už bylo naplno přikládáno, byla vrchní část pece nad kameny uzavřena pálenými taškami, které jsme opatřili omazávkou z hlíny vykopané při stavbě pece. Práce zkomplikoval vydatný déšť, který se ohlásil hned druhého dne. Vápenka však již v té době měla dostatečně vysokou teplotu a veškerá voda se vypařovala ještě před dopadem nebo zápětí po něm. Podle pravidel by měla být v peci udržována teplota cca 800 °C, a to po dobu 50 hodin. Při našem pálení jsme odhadovali teplotu podle nažloutlého zbarvení kovových částí vespod pece. Po čtyřech dnech nepřerušovaného topení bylo pálení ukončeno a pec jsme ponechali následujících 48 hodin vychladat. Již studený vypálený vápence byl ihned hašen v jednoduché hasnici. Reaktivnost vápna nebyla nikterak bouřlivá a nabíhala až po několika desítkách sekund od vhození do vody. Ve vyhašeném vápně zůstávala vnitřní nevypálená jádra vápence, která byla oddělována cezením přes síto před vyléváním do připravené jámy. Vzhledem k nedostatečné teplotě, jež se v peci podařilo dosáhnout, nebylo vypáleno více než 25 % vápence. I přesto se podařilo připravit téměř 300 litrů vyhašeného prvotřídního a tradiční technologií vyrobeného hašeného vápna vhodného pro opravu kapličky.

Dalibor Halátek

Drobné sakrální objekty jako neoddělitelná součást české krajiny

Drobné sakrální objekty představovaly vždy od doby svého vzniku především jeden z nástrojů upevňování víry. Byly budovány zejména na rozcestích a v blízkosti starých kultovních míst, kde měly narušovat přetrvávající pohanské praktiky. Staly se tak již v raném středověku významným činitelem prohlubujícím křesťanskou zbožnost v prostředí krajiny. Zároveň však objekty plnily funkci orientačního bodu, a to zvláště ve volné krajině, kde již z dálky signalizovaly průběh cesty a především polohu rozcestí. Na malých rozcestích lokálních cest byla budována obvykle boží muka, na křižovatkách regionálních cest kapličky či kaple a na křižovatkách cest dálkových znikaly obvykle kostely. V naprosté většině případů se drobné sakrální stavby nacházejí v doprovodu vzrostlých stromů, které měly je i případné poutníky chránit před nepřízní počasí. Vzniká tak pevný svazek – památka + strom, v němž kříž či kaplička tvoří ústřední a zeleň doprovodnou složku. S procesem scelování se tak objekt se zelení, zbarvený komunikační vazby, postupně dostává do volné plochy a začíná plnit roli významného krajinného prvku.

18. století je významným obdobím pro vznik řady drobných sakrálních objektů, především šířících se výlenkovských a prostorových kapliček. Ty tvoří nedílnou součást sekundárně sakralizované „barokní krajiny“. Se nejranějšími projevy zájmu o drobné terénní památky se setkáváme od 30. let 19. století, kdy začínají být drobné sakrální objekty stále více vnímány jako estetický element ve volné krajině a svůj náboženský a orientační význam si udržely ve venkovském prostředí prakticky až do 50. let 20. století. Tehdy začala ateistická politika režimu brojit proti církevně kulturním památkám a cíleně oslabovat náboženský život zejména mladé generace. Krajina byla podrobována totální programové „desakralizaci“, kdy s likvidací drobných památek souvisely i likvidace polních cest a remízků a celkově tak napomáhala destrukci venkovské krajiny, což na mnoha místech vedlo k narušení či úplné ztrátě původních prostorových vazeb. Vlivem scelování obdělávaných ploch se například ocitají objekty, často v doprovodu solitérních stromů, uprostřed polí.

Po roce 1989 proniká estetický aspekt drobných sakrálních staveb i do krajinně ekologického kontextu a stávají se mimo jiné podstatnou složkou koncepce tzv. krajinné paměti. Stáváme se svědky snahy obnovit dualitu vnímání drobných sakrálních objektů jako památek lidové kultury a současně jako předmětů živé zbožnosti. Aspekt údržby a ochrany objektů začíná být samozřejmostí, jejich revitalizace jako duchovní článků v životě venkovských obyvatel však zůstává dále problematická.

Listina základních práv a svobod ve svém čl. 11 odst. 3 uvádí: „vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem“. Apely na odpovědnost, směřované rovněž péči o kulturní dědictví, doplňuje pasáž v čl. 35, odst. 3: „Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem“. Jsem přesvědčena, že by nemělo být rozhodující, zda je objekt evidován v Ústředním seznamu památek a to zjm. v zemi, kde vždy měly památky tak významný podíl na formování národní identity. Drobné sakrální objekty pro nás představují především obrovskou výzvu, abychom je uchovali a předali dalším generacím, které by se z nich nadále těšily a poznávaly život našich předků. Každý odkaz se upírá k budoucnosti – je poselstvím, které bez vyslyšení zaniká. Ačkoliv se již řada drobných památek dočkala odpovídající péče, zůstává stále množství objektů naléhavě připomínajících, že zmizela tvář venkovské krajiny a duchovní svět jejich zřizovatelů. Jak již bylo výše uvedeno, povinnost pečovat o památky má především jejich vlastník. Domnívám se však, že zájem na jejich zachování musíme mít my všichni, stejně jako společnou povinnost je chránit.

Kateřina Skalíková

Použitá literatura:

Jindřich Nusek, Jan Svoboda a kolektiv: Příběh kapliček, drobné sakrální objekty na Podblanicku. Vlašim 2001. Pod Blanicem. Vlastivědný časopis, roč.V.(XXVII.), 6. samostatná příloha, 2001. Václav Cílek: Makom – kniha míst, nakladatelství Dokořán. Praha 2007. Budoucí směry památkové péče v ČR. Stavebnictví 09/07, str.57-61.